

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1246>

Geliş Tarihi: 15.03.2018

Kabul Tarihi: 29.03.2018

LÂLE DEVRİ'NİN BİTİMİNDE BATI ANADOLU'YA BİR BAKIŞ: AYDIN MUHASSILI DAMAT ABDULLAH PAŞA YÖNETİMİNDE MANİSA

Tanju DEMİR*
Zeynep İNCE

Öz

Manisa Şer'iyye sicilleri özellikle 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın tamamını içeren defterleriyle yalnızca Manisa'nın değil Muhassıllık idaresinin en önemli bölgelerinden biri olarak ayrıldığından neredeyse tüm Batı Anadolu'yu ilgilendiren belgeleri içermektedir. Dönem olarak belirlediğimiz Lale Devri sonu Osmanlı tarih araştırmalarında şimdiye dek üzerinde çok durulmamış bir zaman kesitidir. Üstelik Patrona Halil İsyanının İstanbul'u karıştırdığı günlerde Batı Anadolu'nun ne durumda olduğu sorusuna da cevap bulunmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda buna dair birçok örnek belge yer almaktadır. Bu nedenle gereken yerlerde daha eski veya daha sonraki tarihlere ait sicillere de başvurduk.

Anahtar sözcükler: *Şer'iyye Sicilleri, Kadı, Muhassıl, Manisa, Aydın.*

At The End of The Tulip Era at a Glance to western Anatolia: Manisa Under the Rule of Aydın Muhassılı Damat Abdullah Pasha

Abstract

Court Records Manisa, especially the late 17th century and 18th century, Manisa, not only with the book that contains all of the most important regions of Muhassıllık administration is recognized as one of the documents concerning almost all of western Anatolia contains. Determined as of the end of that period, the Tulip Era in the Ottoman history research emphasis on the importance ever is a time-slice. Moreover, Istanbul

* Doç Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü.

mix of Patrona Halil Rebellion is doing in the days of Western Anatolia have tried to find an answer to the question. In our study, this document includes many examples of that. Therefore, where necessary, belong to a later date older or have resorted to register.

Keywords: *Ottoman Court Records, Muhassıl, Manisa, Aydın.*

Bazı tarihçiler¹ tarafından vakanüvislerin kaydetmediği yıl olarak ifade edilen 1142 senesi (1730'un ikinci yarısını kapsayan dönem ağırlıklı olmak üzere) isyanın merkezi olan İstanbul'daki olayların anlaşılması yönünden dahi oldukça karanlık bir görünümündedir. Gerçekten de döneme ait kayıtlar sonradan bir iki özel tarih (Abdi ve Destarı Salih tarihleri) ile Mehmed Arif'in hazırladığı Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuasında yayımlanan ancak yarım kalan² "Silsile-i vukuat-ı Devlet-i Aliyye'de zapt edilmeyen 1142 senesi hadîsati" adlı çalışma bir tarafta tutulursa yok denecek kadar azdır. Bunun dışında günümüz tarihçilerinden Selim Karahasanoğlu'nun eserleri ve makaleleri konunun önemini ve kaynak sıkıntısını gözler önüne sermektedir.³ Karahasanoğlu, Türkiye dışındaki kaynakları da kullanarak meseleyi aydınlatacak yeni bilgilere de ulaşmamızı sağlamıştır. Ancak her ne kadar yeni yayınlarla mesele İstanbul olayları açısından irdelenmişse de Patrona isyanını doğuran sebeplerin Anadolu için de söz konusu olup olmadığını anlamamıza yarayacak yeterli çalışma olduğunu söylemek zordur.

Anadolu Osmanlı Devleti'nin batıdaki savaşlara Pasarofça Antlaşmasıyla ara verilen ve ağır olağan üstü savaş koşullarında alınan vergilerin nispeten azaldığı bir soluklanma dönemi olabilecek Lâle Devri'nde yine savaş

¹ Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takrîri Binyüzkırkçü'de Terkîb Olunmuşdur", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, ss.179-187, 2009.

² Mehmet Arif, "Silsile-i vukuat-ı Devlet-i Aliyye'de zaptedilmeyen 1142 Senesi Hâdisati". *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, C. I, s. 53 - 64, 258 - 264, 309 - 315, e. III, s. 1024 - 1030.

³ Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vâizi İspirîzâde Ahmed Efendi Ve Terekesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, vol.24, ss.97-128, 2010; S. Karahasanoğlu, "The Tulip Age Under Consideration: A Review of Can Erımtan's Ottomans Looking West?", *International Journal of Turkish Studies*, vol.16, pp.128-130, 2010; S. Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takrîri Binyüzkırkçü'de Terkîb Olunmuşdur", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, ss.179-187, 2009; S. Karahasanoğlu, "Osmanlı Tarih yazımında "Lâle Devri": Eleştirel Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, ss.129-144, 2008. S. Karahasanoğlu, "Yanlış Zamanda Yanlış Adam': Feyzullah Efendi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt.3, ss.843-847, 2005.

Lâle Devri'nin Bitiminde Batı Anadolu'ya Bir Bakış: Aydın Muhassılı Damat
Abdullah Paşa Yönetiminde Manisa

sıkıntısından uzak kalamamıştır. Bu kez İran üzerine yapılan seferler yüzünden ahalinin düştüğü durum yeni yükümlülükler, giderek merkezden atananların yerine eşraf ve âyandan gelen yerel yöneticiler ile yaşanan sorunlar Anadolu'daki sosyo-ekonomik şartları ağırlaştırmıştır. Bu savımızı kaynak olarak belirlediğimiz ve Anadolu'nun görece zengin şehirlerinde kaydedilmiş kadı kayıtları desteklemektedir. Yalnızca Manisa'yı değil çevresindeki birçok yerleşim birimi ile ilişkileri dolayısıyla tüm Batı Anadolu hakkında önemli bilgileri içeren Manisa Şer'iyye sicilleri başlıca kaynaklarımızdandır. Üstelik bu dönemde bir vezirin uhdesine verilen Muhasıllık idaresi altında bulunan Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarında idari mekanizmanın çalışması ve yazışmalar sicillerde açıkça görülmektedir. Yukarıda önemini vurgulamaya çalıştığımız 1142 Hicri senesine ait kayıtları ihtiva eden 185 numaralı Manisa şer'iyye sicili defteri gerek Muhasıllık idaresi⁴ gerekse diğer yerel idare hakkında çok önemli bilgilerle doludur. Bu bilgileri incelemeye geçmeden önce sicillerin ait olduğu yörenin yapısına bakmakta yarar görüyoruz.

Manisa 1730 yılına gelirken örfî idare bakımından Aydın ve Saruhan Muhassılı Abdullah Paşa'nın görevlendirdiği bir mütesellim, yeniçeri serdarı ve ona bağlı askerî guruplar, âyan-ı vilâyet ve eşraf ile idare olunurken ifta ve kaza organları itibarıyla bir kadı ve ona bağlı naipler ile nakib-ül eşraf kaymakamına sahipti. Kadılar genellikle bir yıl kadar görevde kalıyorlardı. Örneğin, 1140 senesinde Manisa kadılığına “*Medine-i Münevvere Pâyesinde olub sâbikan Kayseriyye kadısı olan Mevlâna Mustafa Efendi*”⁵ tayin edilmişti.⁶ Mehmed Efendi göreve başlar başlamaz Bâb niyabeti görevine Şâban Efendi'yi getirmişti.⁷ 1142 senesinde ise Kadılıkta Sunullahzâde bulunuyordu.⁸ Bir zamanların şehzade sancağı olan Manisa bu tarihlerde timar ve zeametler bakımından Alaybeyileri vasıtasıyla Anadolu Beylerbeyine bağlı ise de artık gücünü hissettiren kudretli bir sancak beyinden sicillerde söz edilmemektedir.

Avarız vergilerini toplayan ve yöredeki mukataaların, iltizam işlerinin idaresinde tek söz sahibi olan Aydın ve Saruhan Muhassılı Abdullah Paşa'nın

⁴ Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarındaki Muhasıllık idaresi hakkında bkz. Bülent Çelik – Tanju Demir, *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No:34, 2010.

⁵ Kendisinden önceki Kadı Abdülhâdi Efendi idi. *M.Ş.S. 185*, s. 25/H.3-4.

⁶ *M.Ş.S. 185*, s.8, H. 1

⁷ *M.Ş.S. 185*, s.8, H. 2.

⁸ *M.Ş.S. 185*, s.1, H.1.

çok geniş salâhiyetlerle donatılmış Rumeli Beylerbeyi Pâyesine sahip bir vezir ve üstelik bu kişinin sarayın damadı olduğu düşünülürken sicillere akseden buyruklarının sayısının çokluğu anlaşılır bir hâle gelmektedir. Muhassıl Abdullah Paşa yalnızca Aydın ve Saruhan sancaklarının değil, Menteşe, Teke, Hamid ve hatta zaman zaman Edremid sicillerinde de görüleceği üzere bütün batı Anadolu'nun idari, mâlî ve örfî hukuka dair işlerinden sorumludur.

Bu dönemde 1760'lardan sonra Manisa ve neredeyse bütün Batı Anadolu'da sözü geçen en önemli âyân ailesi olan Karaosmanoğulları henüz etkili bir konumda görülmemektedir.⁹

Abdullah Paşa Aydınlıdır. 1132 Rebiyülevvelinde (Ocak-1720) Rumeli payesiyle Aydın muhassılı olmuştur. Şecaat sahibi ve askerlikteki yeteneği hasebiyle 1138 Cemaziye'l-âhirinde (Şubat-1726) vezirlik rütbesi almıştır. 1140 Zilhiccesinde (Tem. 1728) Emine Sultan¹⁰ ile evlendirilince geleceğin en parlak paşalarından biri olacağı düşünülmüştür. 1144 (1731)'de Şam ve 1145 de Halep valisi ve 1146 da yine Aydın muhassılı olarak tayin edilmiştir. Abdullah Paşa 1147 Hicrî (1734-35) senesinde idam edilmiştir.¹¹II. Mustafa'nın kızı olan Emine sultan ise 1152 (1739) senesinde vefat etmiştir.¹² Kabri, Mevlanakapı civarındaki Mimar Acem Camii haziresindeki türbesindedir. Sofada, 1237 (1821) tarihinde vefat eden, Abdullah Paşa Zâde Mirahur-ı Evvel el-hac Abdüllatif Bey'in kızı Fatma Hanım'ın da kabri vardır. 20-Zilhicce 1208 (19 Temmuz 1794) tarihli bir arşiv belgesine göre, "Cihan-Zâde Abdülaziz Efendi'nin eşi ve Hacı Abdullah Paşa'nın kızı Atike Hanım'ın Aydın'da, Lonca'da bina eylediği cami ve mektebi" vardır.¹³ Abdullah Paşa'nın Damadı Abdurrahman Bey'in 1164 (1751) tarihinde vefat ettiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Oğlu ise Abdüllatif Bey'dir.¹⁴ Abdullah Paşa üç tuğlu olup uzun yıllar Aydın Muhassıllığı görevini sürdürmüştür. Cesaret ve şecâat ile şöhret bulduğundan İran Seraskeri Köprülü-zade Abdullah Paşa'nın maiyetine 2000 süvari askeri ile gitmesi ferman olunmuş, ancak, İran harbinin neticesine

⁹ Konu hakkında bkz. Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine bir İnceleme*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

¹⁰ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2011, s. 76.

¹¹ Cahit Telci, "Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) Senesinde Zabtedilen Muhallefâtı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15 (1), 2015, s. 200.

¹² Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, aynı yerde.

¹³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Evkaf Defteri 111. No. 23769; Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1983, C:I, s. 660.

¹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. III, s.360.

inanmadığı için gitmekte geciktiğinden katline ferman çıkarıldığı devrin tarihçilerince dillendirilmiştir.¹⁵

Abdullah Paşa'nın bir aile kabristanı bulunmaktadır. Eyüp Sultan Camii şadırvan avlusu ile Silâhdar Ağa Cadde arasında ve Çifte Gelenler Türbesi'nin sağ tarafındadır. Cadde üzerindeki avlu duvarı yıktırılarak yerine büyük, mermer bir hacet penceresi yapılmıştır. Sağ tarafında Mehmed Emin Paşa Ailesi'ne ait iki büyük hacet penceresi vardır. Pencere üzerindeki Kelime-i Tevhid yazısı 1189(1775) tarihli olup Kaşıkçı-Zâde hattıdır. Arkasında bir lahit mevcuttur. Sütun şeklindeki şahidesinde şu kitabe yazılıdır:

“*Sabika Aydın Valisi El-hac/Abdullah Paşa-Zâde sâbika/Mir-Ahur-ı Evvel merhum ve mağfur/El-hac Abdül-Latif Bey/Efendinin rûh-ı şerifleriçün /El-fâtiha/2 B 1189 (29 -Ağustos. 1775)*”. Bunun gerisinde Abdullah Paşa'nın kallavîli şahidesi vardır. Taşın her iki yüzünde de yazı bulunmaktadır. Arka yüzündeki kitabe şudur: “*Sabika Şam-ı Şerif/Mir El-hac Aydın/Muhassılı merhum/Mağfur el-hac/Abdullah Paşa'nın/Ruhiçün el-Fâtiha/Sene 1147 fi 1 Zilhicce (24-Nisan-1735)*”. Ön yüzünde de aynı kitabe vardır. Ayak taşı yoktur.¹⁶

Aydın ve Saruhan Muhassılı Abdullah Paşa'ya hitaben yazılmış arzuhaller ilginçtir. Kadılarına başvurarak istediği sonucu alamadıkları anlaşılan mağdurlardan bazıları Abdullah Paşa'dan adalet için yardım istemektedir. Üstelik muhakemenin de Aydın Güzelhisar'da yapılmasını özellikle talep etmektedirler. Bunlardan Manisa şer'iyeye sicillerinde rastladığımız birkaçını başlıklar halinde aktaracağız.

1.Eşkîyâlık Sorunu

Eşkîyâlık, özellikle incelediğimiz dönemde Aydın ve Saruhan sancakları için büyük bir sorundur. Çağatay Uluçay'ın eserlerinde bu konu ayrıntılı olarak

¹⁵“Abdullah Paşa'yı yalnız ata bindirdiklerinde etrafını Serden geçti ağaları çevirip, Dizdar odasına götürdüklerinde, Sekbanbaşı, Paşa abdest al diyince hemen Paşa hançer ile Sekbanbaşı'yı katl ve bir adamını yaralayıp ve Kapıcı, başının dahi Şatır'ını hançerleyip ellerinden kurtulup, avluya indikte, kal'a bedenlerinden taş atarak sersem oldukda, serden geçti ağalardan Kurban Ağa gelip öldürdü. Kesik başı, eşyaları ile İstanbul'a gönderildi. Abdullah Paşa, şeci've deli vezir olmağa devlete elzem bir zat idi. Ancak Kızlar-Ağası Beşir Ağa, bu şecâ'atli adamın yaşamasını zarar saymıştı. Bu sebepten katlini duyanlar yazık dediler.” *Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i-t Tevarih*, Tarihi, Haz. M. Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 1/36-37-38-170-172-174.

¹⁶ Hafız Hüseyin Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selatin ve Meşahir-i Ricâl*, Haz, F.Derin, İstanbul, 1978, s.24.

ele alınmıştır. Şer'iyye sicillerine dayanılarak hazırlanan bu eserler¹⁷ Batı Anadolu eşkıyalık tarihi ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedirler. Biz de gerek sicillerde gerekse diğer arşiv belgelerinde Uluçay'ı destekleyen bazı belgelerden çıkardığımız verileri aşağıda sunuyoruz.

1.1. Dağa Kaldırma Vak'aları

12 Şaban 1142 tarihli bir kayıta çok dikkat çekici bir olay göze çarpmaktadır. Faillerinin önemli bir yerel idarecinin adamları olmaları hasebiyle olay daha da vahim bir hâl arz etmektedir. Sicildeki buyruldu kaydına göre; Manisa'da Tamga Emini olan Mehmed Ağa'nın hizmetindeki adamlarından dokuz kişinin Karakılıçlı Köyü sâkinlerinden Ülfet isimli bakire kızı ve kardeşini evlerini basarak zorla ve eziyet ederek dağa kaldırmışlar ve Tamga Emini Mehmed Ağa'nın Esmer karyesinde bulunan kulesine hapsedmişlerdi. Kızın ailesine de baskı yapan eşkıyalar ailenin kendilerini şikâyet etmemesini istemişlerdi. Aydın ve Saruhan Muhassılı Abdullah Paşa'nın görevlisi olan Manisa Mütessellimi duruma müdahale ederek konuyu Abdullah Paşa'ya aksettirince şiddetli bir buyruldu gönderen Paşa, bir an önce soruşturma açılmasını, köylerde ve kızın ailesinde olayı bilen kim varsa ifadelerinin alınmasını, eğer durum dendiği gibiyse kızın kurtarılmasını ve başta Tamga Emini olmak üzere faillerin yakalanarak haklarında gereken cezanın verilmesini emretmişti.¹⁸

Bir başka köy basıp kız kaçırma vak'ası da yine 1142 senesinde meydana gelmiştir.¹⁹

¹⁷ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1944 ; aynı yazar, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1955.

¹⁸ M.Ş.S. 185, s. 11. H. 1.

¹⁹ Aydın ve Saruhan Muhassılı Abdullah Paşa'nın buyrulduşuna konu olan bu mesele sicile şöyle kayd edilmiştir:

“Hâlâ Medine-i Mağnisa'da mesned-nişîn-i şerif Molla Âtîfetlû Faziletlû Efendi Hazretleri zîde fazlelû ve kıdvetü'l akrân Mütessellim olan Elhac Mustafa Ağa zîdet kadrühû ve mefâhir-ü'l akrân Yeniçeri serdari ve âyân ve iş erleri zîde kadrühuma inhâ olunur ki,

Halil Ağa tarafımıza arz gönderüb kazay-ı merkum nevâyihinden Yurt Dağı nahiyesi karyelerinden Osmançalı nâm karye sâkinlerinden Elhac Mehmed nâm kimesne hâl-i hayatında Aişe nâm bâkire kızı sagir hâlinde bunun oğluna verüb sekiz seneden beri beynlerinde nice ahz ve ita ve sır vâki olmuş iken mezbur hacı Mehmed fevt olduğu gün civarlarında vâki Mamaklı karyesinden Kara Ahmed ve Alleme dimekle ma'rûf Kara Mehmed ve karındaşı Dombay nâm yaramazlar hevâlarına tâbi kırk-elli nefer arazi natırı başlarına cem' ve gelüb Osmançalı karyesini basub ahaliyi cebren önlerine alub mezkûr kızı kaçırub cebren mezkûr Dombay'a akd ettiklerini şikâyet etmeğın ol bâbda işbu buyruldu tahrir ve aslı o karyeden kıdvet-ü'l akrân (ismi yazılmamış) zîde kadrühû mübaşir tayin ve irsal

Lâle Devri'nin Bitiminde Batı Anadolu'ya Bir Bakış: Aydın Muhassılı Damat
Abdullah Paşa Yönetiminde Manisa

Bu konu hakkında Muhassıl Abdullah Paşa tarafından 29 Cemaziyelâhır 1142 (19 Ocak 1730) tarihinde ikinci bir buyruldu daha yazılmıştır ki, bundan anlaşıldığı kadarıyla sanıklar mübaşir tayin edilen Mustafa Ağa tarafından²⁰ yakalanarak Yurt Dağı nahiyesi naibinin huzuruna çıkarılmışlar ancak burada her nasılsa muhakeme edilememişlerdir. Bu konuda kendisine gelen şikâyetler üzerine Abdullah Paşa bu kez söz konusu eşkıyanın Manisa'da yargılanmalarını istemiştir.²¹

Bir diğer dağa kaldırma vak'ası 1141 senesinde meydana gelmiştir. Aydın Muhassılı Abdullah Paşa tarafından Manisa kadısı, yeniçeri serdarı ve ayân-ı vilâyet ve iş erlerine hitâben yazılmış bir buyruldu Manisa sâkinlerinden Hüseyin adlı kişinin arzuhal göndererek aynı şehrin İmad Mahallesinden Araboğlu Mustafa'nın oğlu Mehmed'in sekiz yaşındaki kızını kaçırdığını şikâyet ettiği ifade edilmektedir. Buyruldu Mehmed adlı eşkıyanın ve kendisine yardım ve yataklık eden kim varsa kaçmalarına izin vermeyecek şekilde acilen kadı önüne çıkarılmaları emr olunmaktadır.²²

Aydın Muhassılı Vezir Abdullah Paşa'ya hitaben yazılmış bir arzuhal suretinden Süleymanlı Yörügânı reayasından Ayşe, Fatma ve Bektaş adlı kardeşler, babaları Cemaat kethüdası Hacı Hüseyin'in Menemen Boğazı denilen yerde misafir olarak kaldığı sırada Sakıbler yörügânı aşiretinden Hacı Mustafa oğlu Veli, yöre halkından Hacı İbrahim oğlu Veli, bunun kardeşleri, Hasan ve Hüseyin tarafından uyurken katledildiğini iddia ederek katillerin yakalanması konusunda Paşa'dan yardım istemişlerdir.²³ Arzuhalî işleme koyduğu anlaşılan Abdullah Paşa, 2 Ramazan 1142 tarihli ve Manisa kadısı ile Yörügân Voyvodasına hitaben yazılmış bir buyruldu kaydında "...*Hacı Hüseyin'i katleden mezburları ale'l-ây-ı hâl ahz ve huzur-u şer'e ihzar ve şer'an mürâfaa ve haklarında lâzım gelen cezaları tertib ve icra olunmak için suret-i sicillâtıyla mübaşire koşub kayd ve tarafına ihzar ve irsal ve himâye ile firarları*

olunmuşdur. İnşallah-u Teâlâ vusulünde gerekdir ki, mezkur Kara Mehmed ve ânâ tâbi Dombay'ı refikleriyle alel-ây-ı hâl ele getirüb ve bu tarafda huzur-u izz-i şeriyeye getirilüb icrây-ı hakk olunmak için eşkıyây-ı mezburları ve kızı mahremiyle maan mübaşir-i merkum tarafına ihzar ve irsal etdürüb himâye ile firar ve gaybiyetlerine ziyâde ittikâ ve ictinâb ve muceb-i buyruldu birle amel olasız deyu buyruldu fi sene 1142" M.Ş.S. 185, s. 17. H. 1.

²⁰ M.Ş.S. 185, s. 81/2.

²¹ M.Ş.S. 185, s. 81/1.

²² M.Ş.S. 185, s. 63/3.

²³ M.Ş.S. 185, s. 96/3.

ittikâ olunmaya deyu buyruldu 2 Ramazan sene 1142 (21 Mart 1730).’’²⁴ Mealindeki emriyle olayın faillerinin bir an önce yakalanması istenmektedir.

Bunların dışında çok ilginç ve bir o kadar da trajik bir olay belgelere şöyle yansımıştır:

“Devletlû inayetlû fukara kullarına merhametlû efendim, Sultanım hazretleri sağ olsun

Arzuhâl-i kulları budur ki,

Bu kulları Mağnisa’da sâkin olub bir miktar aklım muhattıl ve sevdâya uğrayub lâ bî akl iken tasarrufumda olan tarlamı yine Mağnisa sâkinlerinden Çoban Mehmed ve Mustafa Beşe nâm kimesnelere feragat etmişdim. Lâkin haberim yok merkumlar dahi tarlay-ı mezbureye sipahiden temessük alub Edib İmam nâm kimesneye arkalanub hilâf-ı inhâ ve hilâf-ı kanun zabt ve bu kullarına gadr eylerler ve yine Mağnisa’da sâkin Kör İmamoğlu Hasan ve Mesdanoğlu Musa ve Kepekçioğlu Ahmed ve Hacı İslâm oğlu Mehmed ve Bakırlioğlu İsa nâm kimesnelere haremime girüb ehlime ve âyâlime fül-i şenni edüb evim yakub ve ırzım hek edüb rüsvân-ı âlem olduğumdan sonra merkum Hasan ve Musa ve Ahmed ve Mehmed ve İsa arduma düşüb beni katl kasdıyla kaçurub Kara Mütesellim Süleyman Ağa kullarının kenefine düşüb onunla necas ve huzur-u âlilerine tezallüm halde geldik merahim-i âlilerinden rica olunur ki, merkumları huzur-u âlilerine ihzâr ve Güzelhisar’da şer’ ile mürâfaa olunmağa müsaade ve buyruldu-i âlileri isdariyle ahkâk-ı hakk olunmak bâbında arzuhale cesaret olundu fermân sultanımıdır.

Bende-i Bayırhoğlu Hasan

Abdullah Paşa’nın buyruldu

“Hâlâ medine-i Mağnisa’da seccâde nişîn fazîletlû efendi hazretleri zîde fezailehû ve Kıdvet-ü’l akrân mütesellimimiz zîde kadruhüya inhâ olunur ki,

Sâhib-i arzuhâlin tarla ve arus hisseleriyle şer’an mürâfaa ve icâb-ı hak ve âyalin taarruz kasdıyla menzilin basub taaddi eden mezburları ael-ay-ı hal ahz ve ahvallerine gereği gibi mâ’rifet-i şer’ ile mübaşir mâ’rifetiyle sual ve üzerlerine sübut bulan mevaddı tahrir ve vukuunu tarafımıza i’lâm eylesüz deyu buyuruldu.’’²⁵

1.2. Yol Kesen (Kutta et’tarik) Eşkîyası

Evail-i Zilkaade 1140 (1728 Haziran Ortaları) tarihinde Aydın Muhassılı Abdullah Paşa’ya yazılmış bir ferman suretinde Aydın ve Saruhan

²⁴ M.Ş.S. 185, s. 96/2.

²⁵ M.Ş.S. 185, s.100/1.

sancaklarında, yol kesip adam öldürüp büyük zararlara yol açan Çıplak Bölükbaşı adlı şaki ve on beş nefer adamının yakalanıp gereken cezanın verilmesi için gereken yerlerde önlem alınması hakkında buyruldu göndermesi istenmektedir.²⁶ Abdullah Paşa kendisine ulaşan fermân üzerine bir buyruldu çıkararak Kadılara göndermiştir.²⁷ Manisa kadısına ulaşan buyrulduda durum kısaca anlatıldıktan sonra her nerede görülürse orada müdahale edilmesini belirterek yerel yöneticilerin (Mütesellim, voyvoda) ve yeniçeri serdarları ve âyân-ı vilâyeti bu hususa yetkili ve sorumlu kılmıştır.²⁸

2. Para, Mâliye ve Vergi ile İlgili Meseleler

2.1.Devlet Görevlilerine Yapılan Hizmet ve Harcamalar

Manisa'ya Anadolu Eyaleti merkezi Kütahya'dan timar ve zeamet işleri için, Aydın'dan ise iç güvenlik, vergi ve mukataa gibi konular için gönderilen görevlilere tahsis edilen evler, binek hayvanları ve bunlara ait masraflar da sicillere kaydedilmiştir. Bunların dışında teftiş ve nezaret göreviyle şehirde kalanları da öğrenmekteyiz. Nitekim, "*Hâlâ beyt-ül mâl-ı hassa ve amme vekili olan Ahmed Çelebi'ye teslim olunan bir re's doru katır farz- yevm on beşer akçe nafaka takdim olunmuşdur. Tahriren fî yevmü's-sânî ve'l ısrîn min*

²⁶ M.Ş.S. 185, s. 55/2.

²⁷ M.Ş.S. 185, s. 55/3.

²⁸ Bu konuda Yurt Dağı Nahiyesi Nâibine, Mütesellim Şerif Mehmed Ağa' hitaben yazılmış 22 Zilhicce 1142 (8 Temmuz 1730) tarihli bir buyruldu şöyledir:

"Kıdvet-ü'n-nevvâb Yurt Dağı nahiyesi nâibi zîde ilmihû ve kıdvet-ü'l emâsîl ve'l akrân mütesellimimiz Şerif Mehmed Ağa ve mübaşirimiz Süleyman Ağa zîde kadruhüma ve mefahir-ü'l akrân evkaf mütevellisi ve havass zabıtları ve nahıye-i merkûme ahalileri zîde kadruhüm inhâ olunur ki,

Bundan akdem Mağnisa kurbinde Tahta Köprü'de kervanın yolunu kat' ve malların gâret ve katl-i nüfus eden kutta-e't-tarik eşkiyasından üç nefer, mütesellimimiz Ağay-ı mümâileyh tarafından ahz ve istintak eyledikde on iki nefer eşkiya olub reisleri nahıye-i merkûmeden Kozaklı oğulları Ömer ve karındaşı Himmet olduğun haber verdikleri mütesellimimiz mümâileyh tarafından ilâm etmeğin mezburları ve refikleri dahi ale'l-ây-ı hâl ahz ve ele getirilmek bâbında işbu buyruldu tahrir ve isdar (ismi yazılmamış) ile irsal olunmuşdur.

İnşallah-u Teâlâ vusulünde gerektir ki, siz ki, mütesellim ve mübaşir mumaileyhümâsîz mezburları ve refiklerini her hangi mahalde ide ittifaq ve ittihad birle ale'l-ây-ı hâl ahz ve ele getirmeğe ihtimam eyleyesiz ve eğer eşkiyây-ı mezburlar karyelerinde bulunmayub âher kazada veyahut serbest vakıf ve havass demeyüb üzerlerine varub her ne tarikle olur ise olsun kendülerin ahz ve yahud ser-i maktû'ların ele getürmeğe vakt-i tam ve say' ve ikdam eyleyesüz ve sizler ki, nahıye-i merkûme ahalilerisiz, eşkiyây-ı mezburlar ale'l-ây-ı hâl sizlerden matlub olunmağın her ne tarikle olur ise kendülerin ahz ve yahud ser-i maktû'ların ele getürüb mübaşir-i mümâileyhe teslim eylemekde her birileriniz vakit ve bezl-i kudret eyleyüb bu hususda eşkiyây-ı mezburelere himaye ve siyanetten ziyade ittikâ ve muceb-i buyruldu birle amel olasız deyu buyruldu 22 Zilhicce 1142 (8 Temmuz 1730)." M.Ş.S. 185, 99/1.

Muharremü'l Haram Sene ahda ve erbain ve miye ve elf (28 Ağustos 1728)”²⁹ kaydında görüldüğü gibi beyt-ü'l mâl-ı hassa ve amme vekili olan Ahmed Çelebi'ye verilen katır için gereken masraf sicilde belirtilmiştir.

Yine Manisa'ya Anadolu Eyaletinin Merkezi Kütahya ve Muhassıllık Merkezi Aydın'dan gelen görevliler için yapılan harcamaların kayıtları da ayrıntılarıyla yazılmıştır.

“1142 senesi Muharrem-ü'l Haram guresinden mahallâta verilen konaklar zıkr olunur.

(Abdullah) Paşa tarafından gelen (Kethüda) Mehmed Ağa

.....(sayfa köşesi çok yıpranmış olduğundan okunamadı) mahallesine ve Derviş Ağa mahallesine konak verilmiştir.

Abdullah Paşa hazretleri tarafından Mübâşir tayin olunan Mustafa Ağa

Ayn-ı Ali Mahallesi, Kara Yunus Mahallesi ve Bektaşlar-ı Kebir Mahallesi ve Bektaşlar-ı Sağır Mahallesi

Kütahya Tarafından Gelen Delibaşı

Ermeniyân-ı Suflâ Mahallesi

Kütahya Tarafından Gelen Mübaşir

Ermeniyân-ı Bâlâ Mahallesi

(Abdullah) Paşa tarafından gelen İbşir Ağa

Nişancı Paşa Mahallesi

Kütahya Tarafından Gelen Mübaşir

Rumiyân Mahallesi

(Abdullah) Paşa hazretleri tarafından gelen Abdurrahman Ağa'ya

Konak verilmiştir

Yevmi 5 Mahalle-i Çarşı

(Abdullah) Paşa hazretleri tarafından gelen Mustafa Ağa'ya ve

Nesimizâde Mehmed Ağa'ya Konak verilmiştir

Mahalle-i İbrahim Çelebi

(Abdullah) Paşa hazretleri tarafından gelen Mustafa Ağa'ya ve

İsmailağa-zâde Mahmud Ağa'ya Konak verilmiştir

Mahalle-i Danişmend Halil

Abdullah Paşa Hazretlerinin Üç Nefer Adamına

Mahalle-i Elhac Yahya

Mustafa Ağa'ya

Mahalle-i İlyas-ı Sagir

²⁹ M.Ş.S. 185, s. 9, H. 10.

Mahalle-i Nişancı Paşa

Selâm Ağasının Uhdesine Konak verildi

Mahalle-i Dilşikâr

Selam Ağası Etibbai

Mahalle-i Saz

Selam Ağası Etibbai

Mahalle-i Yaviler

Selam Ağası Etibbai

Mahalle-i İmad³⁰

2. 2. Aydınlı Bir Saatçi'nin Manisa'da Başına Gelenler

Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'ya hitaben yazılmış bir dilekçede yazılanlar gerçekten çok ilginçtir.

“Devletlû, saadetlû, merhametlû Sultanım hazretleri sağ olsun.

Bu kulları kırk-elli günden berû Mağnisa'da misafiren sâkin ve saatçilik hizmetiyle meşgul ve kimsenin bu kullarına(dan) bir akçe alacakları olmayüb bazı levazım için dükkânımı kapayub İzmir'e revân olduğum günün ertesi gün dükkânımı kon(m)şulardan Seyyid Mehmed ve Şânzâde Mustafa ve Kirişçi İbrahim ve Bekir nâm kimesneler bilâ izn-i hâkim ve hilâf-ı şer'-i şerîf 'saatçi kaçtı alacağımız vardır.' Deyu her birileri başka başka dükkânımı açub içinde olan cümle eşyalarımı camlarına ve tahtalarına ve dükkânın külliyesine varınca nehb ve yağma ve her birileri yapuşub üç günden sonra bu kulları Mağnisa'ya geldiğimde dükkânımı yağmalanmış görüb Manisa kadısı nâibi hazretlerinden mürâfaa olduğumuzda yağma eylediklerini ikrar ile camlı tahtaları ve külliyyet ve bazı nesnelere nâib-i merkum huzurunda bu kullarına teslim ve lâkin üç saat ve beş zemberek ve yirmi kadran ve bâzı eşyâların dahi mezburlardan talep eylediğimde bu kadarından gayri nesne almadık ve nâib efendi dahi töhmetleri mukabelesine minvâl oldukları hasebiyle kemal mertebe akçelerin alub bu kullarına ikâ eyledi. Bu kulları dâhi dâvam Aydın Muhassılı Devletlû saadetlû vezir-i mükerrerem Paşa efendimizin huzur-u saadetlerinde gördürem dedikde ben dahi seni ilâm ederim deyu nâib efendi cevab ve bu kulları eğer tezkiye olunmak iktiza eder ise hâliyâ on bir seneye dek Güzelhisar'da ve Sobuca'da olur mu? Yine beni Padişâhımın bir veziri beni sâkin olduğum Güzelhisar'dan

³⁰ M.Ş.S. 185, s. 9, H. 11.

*sual ederseniz i'lâmına hâcet yokdur deyu cevab ve merhametlû efendi eteğine yüzüm süregeldim bâkî merhamet efendimizindir. Sene 1141 Hüseyin*³¹

3.Menemen Memlehası Tuzlasından Getirilen Mirî Tuz

1728-1731 yılları arasında şer'iyye sicillerinde rastlanan önemli kayıtlardan biri de Menemen Memlehasının ve onunla ilgili mukataanın işleyişiyle ilgilidir. Dârüssa'âde ağası Hacı Beşir Ağa tarafından Divân-ı Hümâyûn'a gönderilen bir arzuhal üzerine yazılan fermada Menemen Memlehasından getirilen mirî tuzun toplanması işinin Saruhan sancağındaki deveciler tarafından yapıldığı; ancak devecilerin tamamının değil sadece izin verilen belirli bir köy ahali devecilerin bu işe yetkili olduğu anlaşılmaktadır.³² Mukataa şartları uyarınca tuz kaldırmaya emr-i şerif ile yetki verilen Şemarı karyesi devecileri, köyelerinin Dârüssa'âde Ağası nezaretindeki Bursa merkezli Emir Sultan vakfına bağlı olması sebebiyle serbestiyete sahiptirler. Bu nedenle yaptıkları işe mütevellileri hariç gerek timar sahipleri, gerekse diğer yerel idarecilerin veya ahalinin karışmaması gerekmektedir.³³ Buna rağmen mukataa emini Şemarı devecilerine türlü şekilde baskı kurarak, başka devecilerin memlehadan tuz kaldırmasını sağlamaya çalışmıştır.³⁴ Gönderilen fermada mukataa emininin devecilerden vergi almasının yasal olmadığı, devecilerin serbestiyet üzere vakfa bağlı ve ancak vakıf mütevellilerine karşı sorumlu olduğu, kendilerine zulüm ve baskı yapılmasının önlenmesi Manisa ve civar kadılarından istenmektedir.³⁵

Menemen Memlehasından getirilen mirî tuz ile ilgili Muhassıl Abdullah Paşa'nın buyrulduşu:

“Hâlâ Medine-i Mahrûse-i Mağnisa'da seccâde nişîn-i şerîf şeriat faziletlû efendi hazretleri zidet fazlehûm ve şiar-ı memlehây-ı Menemen mukataası devesi olan yerlerin kadıları efendiler zîde fazlehûm ve kıdvet'ül emâsil ve'l akran Saruhan Sancağı mütesellimi Ağa zîde kadrûhû ve mefahirü'l akran Yeniçeri serdarları ve âyân-ı vilayet zîde kadrûhuma inha olunur ki,

Hâlâ taht-ı kazalarınızda vâkî deve ashapları develeriyle memlehây-ı merkûmeden ihraç olunan tuzu kaldırub ve oradan olan kazalara nakil olunmak bâbında fermân-ı âli sâdir olub ve deve ashaplarından olub memlehadan tuz

³¹ M.Ş.S. 185, 58/2

³² M.Ş.S.185, 86/1.

³³ M.Ş.S.185, 86/1.

³⁴ M.Ş.S.185, 86/1.

³⁵ M.Ş.S.185, 86/1; Muhassıllık tarafından 1143 Safer ayında (Ağustos ortaları 1730) da aynı konuda bir buyruldu yazılmıştır. M.Ş.S. 185, s.117/2.

kaldırılmayub ve bâbrâh isabetiyle mîri tuz zayi ve telef olmasına bâis olanlardan iki kat mîrileri tahsil olunmak bâbında başka fermân-ı âli sâdır olub ve yüz kırk senesine mahsuben Memleha Emîni tarafından mâl-ı mîrileri tahsil için mübaşir tayin olunmağla sene-i sâbık veregeldikleri üzere deve ashaplarından beher re's deveden yedinde olan evâmîr-i alîyye mantuklarınca mâl-ı mîrileri tahsil olunmak bâbında buyruldu tahrir ve ısdar ve kıdvet-ü'l-akrân (ismi yazılmamış) zîde kadrûhû mübaşir tayin ve irsal olunmuşdur.

İnşallah-u Teâlâ vusulünde gerekdir ki, vech-i meşrûh ve sene-i merkuma mahsub olmak üzere memlehây-ı merkûmenin devesin olan kazalarda deve ashaplarından olub beher re's develerinden mâl-ı memlehayı sene-i sâbık veregeldikleri üzere Ağay-ı mümâileyh zîde kadrûhûya cem' ve tahsil etdürüb hilâf-ı evâmîr-i alîyye bir ferde inad ve muhalefet ile mâl-ı mîriye kesr ve noksan olmakdan bigayet-i ihtiraz ve ictinâb ve mucceb-i buyruldu birle amel olasın deyu vesselâm

Tahrîren fî sene 1141 mâh-ı Cemaziyelâhır (Şubat 1729) ”³⁶

Yukarıdaki buyruhduda belirtilen sorunların çözülmediği Menemen Memlehasından getirilen mirî tuz ile ilgili Muhassıl Abdullah Paşa'nın 29 Receb 1142 (17 Şubat 1730) tarihli buyruhdusundan anlaşılmaktadır. Buna göre, 1141 ve 1142 senelerinde timarlıların toprağında bulunan deve sahiplerinin müdahalesi sonucu memlehadan tuz getirilemediği, bunun da hem memlehadan geçinen halkı hem de tuzu taşıyan ve izin belgesi olan devecileri mağdur ettiği ifade olunmaktadır.³⁷ Buyruhdunun sonunda devlete ait geliri zarara uğratan ve hakları olmadığı halde buradan tuz kaldıran timarlı toprağından gelen devecilerden ikişer kat vergi kesileceği ilan edilmiştir.³⁸

4.Devlete Ait Çuha Yüklü Katır Kaybolursa

Evast-ı Receb 1142 (1730 Şubat Ortaları) tarihiyle Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve Manisa kadısı (Sun'ullah-zâde Ali) Efendi'ye hitaben yazılan fermanda çok ilginç bir olay anlatılmaktadır:

“...Hâlâ İstanbul Gümrüğü Emîni olan kıdvet-ü'l emâcid ve'l âyân Yeğen Mehmed zîde mecdehû südde-i saadetime arzuhâl edüb işbu sene-i culûsede yaylık (yazlık) için mümâileyhe mübayaası fermânım olan çukalar İzmir'den mübayaa ve tedârik ve kara tarafından kerbân (kervan)ile katırlara tahmil

³⁶M.Ş.S. 185, s. 52/3.

³⁷M.Ş.S. 185, s. 77/2.

³⁸M.Ş.S. 185, s. 77/2.

olunub gelir iken İzmir'den bir konak yer ve Mağnisa kasabası kenarına gelüb şehre duhulleri esnasında mahalle kenarında bir katır çuka yüklü ve bir katır malı olmak üzere kalay ve şeker yüklü katırlar kervan arasında zayi olmağla ertesi gün kalay ve şeker yüklü olan katır yükü yarılmış ve içinden alınmış bulunmağla çuka yükü dahi ma'rifet-i şer'ile ve voyvoda ma'rifetiyle tecessüs olundukda iki günden sonra katır yükün Mağnisa dağı kurbinde bulunub çukalar zâyi olub iki Frenk on aded nime çuka ve peto çuka dört yüz on zıra' olmağla ziyade gadr olunduğun bildürüb ahali-i kasabadan ol mikdar çuka teminiyle tahsil aynı zuhur etmez ise kıymeti olan bin yirmi beş gurusu tamamen tahsil ve aliverilmek bâbında hükm-ü hümayûnum ricâ eylediği ecilden vech-i meşrûh üzere amel olunmak bâbında ferman-ı âlişânım sâdır olmuştur.

Buyurdum ki, vusul buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yafte-i sâdır olan ferman-ı vâcib-ü'l-ittisa ve lâzım-ü'l imtisalimin-i mazmun-u itaat-makrûnumla amel olunub hilâfından bigayet-i ihtiraz ve ictinab eyleyesiz. Şöyle bilesiz, alâmet-i şerifime i'timâd kılarsız.

Tahriren fî, evasıt-ı receb-ü'l hayr sene isnâ ve erbain ve miye ve elf.

Kostantiniyye

El-Mahrûse”³⁹

Kaybolan çuka yüklü katırlar meselesi Aydın Muhassılı Abdullah Paşa tarafından yazılan buyruldu ile yöredeki tüm yetkililere duyurulur.⁴⁰ Padişahın cülus yıldönümüne rastlayan günlerde muhtemelen sarayın yazlık kumaş ihtiyacını karşılamak üzere getirilmesi istenen değerli Avrupa kumaşlarının Manisa'da kaybolması bölge halkı için önemli bir sıkıntıya dönüşmüştür. Çünkü fermanla kaybolan malların bulunması, bulunamazsa aynıısının temin edilmesi o da olmazsa parasının karşılanması istenmektedir. 410 zıra Avrupa menşeli kumaşın bedeli olan 1025 gurusu gibi o döneme göre oldukça önemli miktardaki bu paranın halktan tahsili hiç de kolay değildir. Nitekim konu hakkında 4 Şâban 1142 (22 Şubat 1730) tarihli bir buyruldu daha gönderilmiştir. Buna göre kaybolan çukaların kimin tarafından alındığı üzerinde yeterli tahkikat yapılmayıp, malların parasının tüm kaza ahali tarafından ödenmesine sebep olan ve birilerini koruduğu düşünülen serdar-ı sâbık Emir Mehmed ve adamları yakalanarak mahkemeye çıkarılacak ve katırların en son görüldüğü Emlak nahiyesine bağlı Karaköy mahallesi sakinleri yeniden sorgulanacaktı.⁴¹

³⁹ M.Ş.S. 185, S. 85/2.

⁴⁰ M.Ş.S. 185, S. 85/3 ve 86/1.

⁴¹ M.Ş.S. 185, S. 88/2

Buyruldu sonrasında nelerin olduğu konusunda takip eden sicil sayfalarında bilgiye rastlayamadık.

5.Mukataa - İltizam Sistemi İle İlgili Meseleler

5.1.Anadolu Yörügân Mukataası

Aydın Muhassılı Abdullah Paşa, Saruhan Sancağı mutasarrıfı ve Aydın ve Saruhan sancaklarındaki kadılara hitâben yazılmış bir ferman suretine göre:

“...Saruhan sancağında vâkî Anadolu yörügânı mukataası mülhakatından Sancaklu ve Çörekli Cemaatleri reyâsı Divân-ı Hümâyûnuma arzuhâl edüb Cemaat-i mezbur konar ve göçer taifesinden olub üzerlerine edâsı lâzım gelen mâl-ı mîrilerin emir ve defter iken mücebince tahsiline memur olanlara vermeye razılar iken tahsildar olanlar kanaat etmeyüb ziyade mal talebiyle rencide etmeleriyle hilâf-ı emr-i defter ziyade mal mutalebesiyle rencide ve remîde ettirilmemek için emr-i şerîfîm verilmek bâbında istidâ inayet etmeleriyle hazine-i âmiremde mahfuz olan Baş Muhasebe defterlerine nazar olundukta Anadolu yörügânı mukataası hâlâ Matbah-ı âmirem Emini Elhac Halil ve Hemşîrem Hâdice Sultan dâme ismet-hûmânın kethüdası Mehmed zîde mecdehûnun ber veçh-i mâlikâne üzerlerinde olduğu ve Saruhan sancağında vâkî Sancaklu ve Çörekli cemaatlerinin senevî yüz otuz iki gurus mîri ve kalemiyye mâl-ı maktu'u olub Anadolu Yörügân mukataasının tevabiinde olduğu tertib-i cedid defterinden derkenar olundukda imdi, hilâf-ı emr-ü defter ziyâde mutalebesiyle taaddi ettirilmemek bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur.

Buyurdum ki, hükm-ü şerîfîmle vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edüb dahi göresin. Bunlara lâzım gelen mâl-ı mîrilerin kanun ve defter mücebince edâya razılar iken tahsildar olanlar kanaat etmeyüb hilâf-ı emr-i defter mütalebesiyle rencide ve taaddi eylemişler ise men ve ref' edüb hilâf-ı emr-ü defter cemaat-i mezbur olmalısın. Ziyade mutalebesiyle rencide ve remide ettirmeyesün. Şöyle bilesün alâmet-i şerîfîme i'timâd kılâsın.

Tahrîren fi'l yevm-ül tis'a ısrin şehri-i şevval es-sene erbain ve miye ve elf (1140)

*Kostantiniyye El-Mahrûse*⁴²

Anadolu Yörügân Mukataası ile ilgili 19 Ramazan 1142 (7 Nisan 1730) tarihli bir buyruldu da şöyledir:

⁴² M.Ş.S.185, 55/1.

“İzzetlû faziletlû efendi ve kıdvet-ü'l emâsîl ve'l akran Yörügân-ı Anadolu Mukataası mâlikânemizde voyvodamız olan Mustafa Ağa zîde kadrûhû inhâ olunur ki,

Hâlâ ber vech-i mâlikâne uhdemizde olan mukataa-i merkûme aklâmından Karakoyunlu Cemaati reayâlarından yirmi beş nefer reâyâ kadim cemaatlerin terk ve kazay-ı merkuma tâbi Karaoğlanlı karyesinde sâkin ve mukaddema tahrir olunduklarında ancak yedi nefer reayâların tahrir ve deftere on sekiz nefer reayâyı ketm ve ızka ve mâl-ı mirîlerin vermeyüb cânib-i mirîye gadr etmeleriyle hâlâ müceddeden tahrirleri ve bâbında sâdır olan fermân-ı celîl-i âlîşân mucebince cümlesin müceddeden tahrir ve bin yüz kırk bir ve kırk iki senelerine mahsub üzerlerine edası lâzım gelen mâl-ı mirîlerin cem' ve tahsil ve buldukları mahalden ale'l-ây-ı hâl kaldırub kadim cemaatleri derununa nakil ve iskân eylemeniz bâbında işbu buyruldu tahrir ve ısdâr ve (ismi yazılmamış) zîde kadrûhû ile irsal olunmuştur. İnşallah-u Teâlâ vusûlünde gerektir ki,

Sen ki, voyvoda-i mümâileyhsin hâlâ cemaat-i merkûme reayalarından kadim cemaatlerin terk ve karye-i mezburede sâkin olan reayây-ı mezburları sâdır olan fermân-ı âli mucebince tecdîden tahrir ve üzerlerine edası lâzım gelen mâl-ı mirîlerin cem' ve tahsil ve buldukları mahalden ale'l-ay-ı hâl kaldırub kadim cemaatleri derununa nakil ve iskân eyleyüb hilâf-ı fermân-ı âli bir ferde inad ve muhalefet etdürmeyesün deyu buyruldu.

Fî 19 Ramazan 1142⁴³

6. İran Savaşlarının Getirdiği Sorunlar

Lale Devri boyunca Avrupalı devletlerle sulh devam ediyor olsa da Osmanlı Devleti ile İran arasında uzun süren savaşlar ve oldukça sıkıntılı diplomatik faaliyetler yaşanmıştır. Bu savaşlar sırasında Osmanlı ordusu İran'a üç koldan seferler düzenleyerek başarılar kazanmışsa da sonuçları itibarıyla bir kazanım elde edememiştir.⁴⁴ Manisa Şer'iyye sicillerine baktığımızda Lâle Devri'nin son yıllarında bu savaşların etkilerine dair bilgiler buluyoruz.

“Hâlâ Mahrûse-i Mağnisa'da seccâde-nişîn olan izzetlû, faziletlû efendi hazretleri zîdet fezailehûya inhâ olunur ki,

Palamud nahiyesine tâbi Şeyh karyesi sâkinlerinden Mehmed nâm kimesne tarafımıza arz-u hâl edüb hâlâ menkûhasının karındaşı Hasan Tebriz

⁴³ M.Ş.S.185, 92/2

⁴⁴ bkz. Serdar Genç, *Lâle Devrinde Savaş: İran Seferinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul, 2013.

seferinden gelür iken bi-gayr-ı hakk katl olunub iki cariyeye ve bir köle ve iki deve ve iki yüz gurus eşyasın müteveffa Uzunzâde Mehmed Ağa kabz ediüb vârisleri dâvâsınada iken yine Mağnisa sâkinlerinden Molla Çelebi oğlu Elhac Mehmed dâvâ eylediği köle ve cariyeye ve eşyasındandır deyu taleb eyledikçe vermeyüb taallül eylediğün bildirmesiyle ol bâbda buyruldu tahrir ve isdar ve kıdvet-ü'l akran (ismi yazılmamış) zîde kadruhû mübaşir tayin ve irsal olunmuşdur. İnşallah-u Teâla vusulünde gerekidir ki, mezbûrun hakkında marifet-i şer'i ve mübaşir mürâfaa ve sabit olan hakkını tahsil ve taallül ve taallül etdirile deyu tarafımızdan ihzar edülüb fîrarından ihtiraz eylesesüz (deyu buyruldu).⁴⁵

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın, 1142 senesi bahar aylarında İran seferleri esnasında ele geçen yeni toprakların tahrir olunan kurra mezra ve timar olmak üzere Anadolu taraflarından yiğit ve yararlılığı görülen savaşıclardan her kim ağır zeamet ve timara talip olursa tevcih tezkereleri kendilerine verilmek üzere Hemedan, Tebriz ve Erdülek'e gitmelerine padişah tarafından izin verildiğinin bilcümle belde ve köylerin ahalarına duyurulması için bir mektup gönderdiği görülmektedir.⁴⁶ Aynı konu hakkındaki evahir-ı Şâban 1142 (15 Mart 1730) tarihli ferman sureti de sicillere kaydedilmiştir.⁴⁷

Sefer esnasında çok miktarda yük hayvanına ihtiyaç duyulduğundan bunların temini için merkezden yol üzerindeki kadılara emirler gönderildiği bilinmektedir. Bu emirler içinde, mekkari, deve, beygir ve katır istekleri sıkça görülür. Sefer emriyle alınan hayvanların tüm masrafları devlet tarafından karşılanır, sahiplerine de belirli bir ücret ödenirdi.⁴⁸ 1142 senesi Zilhiccesinin 25. günü (11 Temmuz 1730) tarihli bir fermanla “*lazım gelen ücretler kervanbaşı tarafından verdirilmek şartıyla Saruhan sancağından yüz mekkari develeri ihracı tertib ve ferman*” olmuştu.⁴⁹ Bu konuda Sadrazam İbrahim Paşa tarafından da bir buyruldu gönderilerek istenen develerin Üsküdar'daki ordugâha getirilmeleri emrediliyordu.⁵⁰ Muhassıl Abdullah Paşa'nın konuya ilişkin buyrulduunda ise işe yarar, güçlü develerin seçilerek bir an önce gönderilmesi gereğine dikkat çekiliyordu.⁵¹

⁴⁵ M.Ş.S. 185, 57/4.

⁴⁶ M.Ş.S. 185, s. 87/3

⁴⁷ M.Ş.S. 185, s. 88/1

⁴⁸ M.Ş.S. 185, 102/4

⁴⁹ M.Ş.S. 185, 102/4.

⁵⁰ M.Ş.S. 185, 103/1.

⁵¹ M.Ş.S. 185, 103/2.

Manisa Kadısı emirleri alınca hangi kazadan ne kadar deve gönderileceğine dair Muhassıl Abdullah Paşa'nın gönderdiği listeyi sicillere kaydetmiştir. Buna göre;

Manisa'dan 20, Turgudlu'dan 10, Nif'ten 6, Menemen'den 8, Akhisar'dan 7, Kayacık'tan 3, Gördük'den 7, Adala'dan 6, Gördüs'ten 12, Demirci'den 12, Güzelhisar-ı Menemen'den 5, Ilıca'dan 1,5, Marmara'dan 1,5, Mendehorya'dan 1 olmak üzere toplam yüz baş deve toplanacaktı.⁵²

Evâhir-i Zilhicce 1142 (1730 yılı Temmuz ortaları) tarihinde de at ve beygir için de emr-i âli gönderilmiştir.⁵³ Aynı tarihli bir başka fermanla da “*lâzım gelen ücretleri Mekkâribaşı tarafından verilmek şartıyla Manisa kazasından iki yüz elli re's mekkâri bargirleri ihracı tertib ve ferman*” olunuyordu.⁵⁴ İstenen beygirlerin kazalara taksimi gönderilen buyruldu⁵⁵ gereği şu şekildeydi:

“Cümle ittifakıyla

Her üç haneye bir Bargir ısdar olundu.

*Kasaba'ya 70, Yurt Dağı'na 32, Palamud'a 32, Emlak Nahiyesine 20, Belen nahiyesine 15”.*⁵⁶

20 Zilhicce 1142 (6 Temmuz 1730) tarihinde Aydın ve Saruhan Muhassılı Vezir Abdullah Paşa ile Aydın, Saruhan, Menteşe ve Hamidili kadılarına hitaben yazılan bir fermanla seferde yük hayvanı ihtiyacının karşılanması için sözü geçen sancaklardan 140 katar katır mübayaasına karar verilmişti. Her katar eski yıllardaki gibi raht ve semerleriyle 125'er guruştan tedarik edilecekti. 140 katarın tutarı ise 17500 guruşa ulaşıyordu. Bunlar yola çıktıkları andan itibaren İstanbul'a gelinceye kadar olan masraflar da hesaplanmıştı. Şöyle ki, nafaka yevmiyeleri 1600'er akçe üzerinden toplam 1866,5 guruş tutuyordu. Böylece toplam 19366,5 guruş 20 akçeye ulaşan mübaya bedelinin 15000 guruşu Aydın avâriz ve nüzul malından, 2866,5 guruş 20 akçesi Aydın sancağı maktuundan, kalan 1500 guruşu ise Üsküb avarızının 1142 senesi malından karşılanacaktı.⁵⁷

⁵² M.Ş.S. 185, 104/1.

⁵³ M.Ş.S. 185, 104/2.

⁵⁴ M.Ş.S. 185, 106/1.

⁵⁵ M.Ş.S. 185, 106/2.

⁵⁶ M.Ş.S. 185, 106/3.

⁵⁷ M.Ş.S. 185, 107/1.

Lâle Devri'nin Bitiminde Batı Anadolu'ya Bir Bakış: Aydın Muhassılı Damat
Abdullah Paşa Yönetiminde Manisa

9 Muharrem 1143 (25 Temmuz 1730) tarihinde Muhassıl Vezir Abdullah Paşa'nın konuya ilişkin buyrulduyu Kadılığa gönderilmiştir.⁵⁸ Abdullah Paşa gönderdiği mübaşire katırların bedelinin kazalara taksim ve tevzi edildiği defteri de vermiştir. Bu deftere göre;

Manisa Kazasına 35, Turgudlu'ya 15, Nif'e 12, Menemen'e 18, Akhisar'a 15, Kayacık'a 6, Gördük'e 14, Marmara'ya 3, Ilıca'ya 2, Gördüs'e 20, Güzelhisar'a 7 re's olmak üzere 180 baş katır bahası toplanmış olacaktır.

Aynı tarihte sefere memur tüm askerî sınıfların toplanarak orduya dâhil olmalarına ilişkin bir ferman da gönderilmiştir.⁵⁹

11 Muharrem 1143 (27 Temmuz 1730) tarihinde yazılan bir buyrulduyla Manisa'nın Niflizâde Mahallesi sakinlerinden Elhac Halil Beşe Saruhan sancağından istenen 100 re's deveyi götürmek üzere cümle âyân, eşraf ve diğer ahalinin ortak kararıyla Kervanbaşılığa getirilmiştir. Halil Beşe'nin görevi buyrulduda "*zıkr olunan develeri, güçlü ve kuvvetli olmak üzere yerlü yerinden tahrir ve tedarik ve orduy-u hümâyunuma ber vech-i ta'cil isal edüb hizmet-i padişahide mikdar-ı zerre tekasilden ve hilâf-ı fermân-ı âli hareketden mücanebet eylesün*" sözleriyle açıklanmıştır.⁶⁰

Sefer için istenen develerle ilgili Zilhicce 1142 (Temmuz 1730) tarihli bir fermanda⁶¹ "Tülü deve" tabiri geçmektedir. Tek hörgüçlü dişi "yoz" develer ile "buhur" adı verilen çift hörgüçlü erkek develerin çiftleşmesinden meydana gelen ve "Tülü" adı verilen erkek develer savran adı verilen özel bakıcılar tarafından güreş için özel yetiştirildiğinden⁶² ve az bulunduğundan Aydın ve Saruhan ahalisinin fermanın gereğini yerine getirmekte zorlandığı Muhassıl Paşa'nın yazdığı buyruldudan anlaşılmaktadır.⁶³ Buyrulduda İstanbul'dan Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarından istenen 60 katar Tülü devenin bulunmasının çok zor olduğu çünkü az miktarda tülü deve olup ahalinin elinde daha çok yük devesi bulunduğu ifade edilmektedir.⁶⁴ Üstelik bulunsa da teklif edilen fiyatın çok yüksek olmasından dolayı zaten Anadolu valisine imdâd-ı seferiye verilmek zorunda olan halkın, avarız ve nüzul vergileri de hesaba

⁵⁸ M.Ş.S. 185, 108/1.

⁵⁹ M.Ş.S. 185, 105/1.

⁶⁰ M.Ş.S. 185, 105/4.

⁶¹ M.Ş.S. 185, 109/2.

⁶² <http://www.gazetedokuzeylul.com/kose-yazisi/2836/deve-guresi.html>.

⁶³ M.Ş.S. 185, 119/1.

⁶⁴ M.Ş.S. 185, 119/1.

katıldığında bu develeri almaya güçlerinin yetmeyeceği de belirtilmektedir. Bu konuda merkeze yazılan mektuplar sonrasında gelen ferman üzerine ahalinin katkısı olarak alınacak olan ve 100 guruş olarak belirlenen deve ücreti deve başına 16 guruşa indirilmiş bu paranın da 60 katar deve için hanelere tevzi edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁵

Gerçekten de bu tarihlerde Anadolu valisi Mustafa Paşa tarafından yazılan imdâd-ı seferiye buyruldu⁶⁶ ve kadılığın kaydettiği tevzi defteri⁶⁷ ahalinin sırtındaki vergi yükünü göstermektedir.

İran seferlerinin etkilerinden biri olarak bahsedilebilecek önemli bir olay da 1141 Rebiyülevveli (Nisan Başları 1729) tarihini taşıyan bir fermanıdır. Siciller karışık olarak ciltlendiğinden epey arka sayfalarda kalmış olan bu fermanı Eski Şirvan Hanı olup Gence’de ikamet etmekte olan Davud Han’ın haremi ve iki nefer karındaşı ile birlikte Osmanlı Devleti’ne sığındığı anlaşılmaktadır. Kendisinin Rodos’a gönderilmesi kararlaştırıldığından yanına mübaşir olarak Şehsuvarzâde Mustafa Bey görevlendirilmiştir. Fermanı Davud Han ve beraberindekilerin Anadolu’da her nereden geçerler ise özel ve korunaklı yerlerde konaklatılmaları, güvenliklerinin sağlanması, kayıp ve firar gibi bir durumla karşılaşılmasını için gece gündüz görev yapacak adamlar tayin edilmesi istenmektedir. Yerlerinden her hareket ettiklerinde de diğer kazaya gidene kadar yeteri kadar güvenlik görevlisi bulundurulması, böylece Rodos’a sağ salim ulaştırılmaları emredilmektedir. Fermanın tehdit kısmında eğer başlarına bir şey gelecek olursa her kimin kazasında olursa olsun ağır şekilde cezalandırılacağı belirtilmektedir.⁶⁸

7.Konargöçerler

XVIII. yüzyıl aşiretlerin ve konargöçerlerin yerleşik hayata geçirilmesi hususunda devletin büyük çabalar gösterdiği bir dönem olmuştur. XVIII. Yüzyıl’da Osmanlı Devleti’nin aşiretleri iskân siyasetiyle ilgili önemli bir çalışma yapan Yusuf Halaçoğlu’nun ifadesiyle: “ Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyıldan itibaren boş ve harap yerlerin ziraate açılması yolunda gayret sarf ederek, konar-göçerlerin iskânlarına teşebbüs ettiği gibi, bu sayede de hem gelirleri arttırmak, hem de idari aksaklıkların bir sonucu olarak ortaya

⁶⁵ M.Ş.S. 185, 119/1.

⁶⁶ M.Ş.S. 116/1. 1143 Muharrem. Buyrulunun altındaki hesap kısmında Manisa kazası hissesine 2000 guruş imdâd-ı seferiye düştüğü görülmektedir. Harç ve masrafların eklenmesiyle bu miktar 2590 guruşa ulaşıyordu.

⁶⁷ M.Ş.S. 114/1. 19 Muharrem 1143. (4 Ağustos 1730).

⁶⁸ M.Ş.S. 185, 122/1.

çıkan şekavet unsurlarını ortadan kaldırmayı hedef almıştır. Bilindiği gibi devletin bu yüzyılda toprak kaybına uğraması, onunla birlikte, Müslüman -Türk ahalinin de iç kısımlara doğru göçe başlamasına sebep olmuştur. Meydana gelen bu nüfus hareketleri, devletin ekonomik düzenini bozduğu gibi, asayiş durumunu da büyük ölçüde etkilemiştir. Nitekim pek çok meskûn yer harap olup boşaldığı gibi, yine birçok mamur tarla, bağ ve bahçe terkedilerek, zirai gelirin önemli miktarda azalmasına yol açmıştır. Bu durum karşısında devlet, bu harap olmuş ve boşalmış sahalara başı-boş bir hayat yaşayan konar-göçerleri veya eski ahalisini yerleştirme teşebbüsüne girişmiştir, işte, XVIII. yüzyılın iskân politikası olarak çıkan, "harap ve sahipsiz yerlere oymakların yerleştirilerek yeniden ziraata açılması" şeklindeki içe dönük iskân siyaseti, bu yüzyılın varılmak istenen başlıca hedefi olmuştur. Bu siyasetin gerçekleştirilmesinde ise, yeni mamurelerin kurulması, derbend ve vakıflara yeni ahalinin iskânı gibi teşebbüslerin yanı sıra, konar-göçerleri kendi yaylak ve kışlaklarına yerleştirmeye de teşebbüs edilmiştir. Bütün bu iskân çalışmalarında sık sık sürgün usulüne başvurulduğu görülmektedir. Buna rağmen bazı konar-göçer grupların, yüzyılın ekonomik buhranları sebebiyle düştükleri sıkıntıdan dolayı kendiliklerinden yerleşmek istedikleri de dikkatten uzak tutulmamalıdır.⁶⁹ Acaba Patrona isyanı öncesinde durum nasıldır?

Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'ya, Karaman Valisine, İçel Mutasarrıfına hitaben yazılmış 1142 evahir-ı Rebiyülevvel (Miladi 1729 Ekim sonları) tarihli bir fermanın vergi toplama konusunda sorunlar çıktığı anlaşılmaktadır. Bazı konar-göçerler "*bizler sâkin olduğumuz mahallerde avârız ve nüzûl ve bir hâneye kayd olunmuş kurra ahalarına <dağlılarınız ve sâkin olalı şu kadar olmuşdur ve bizler derbendçi kayd olunduk mal-ı mîrî vermeziz > deyu iddia*"⁷⁰ etmişlerdi. Konar-göçerlerin avarız ve diğer vergilerinin toplanmasıyla ilgili sorunların çözüme kavuşmadığı diğer kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Konargöçerlerin vergilerinin toplanması hususunda da büyük sorunlar ortaya çıkmış ve bu sıkıntıların giderilebilmesi için birçok ferman ve buyruldu gönderilerek durumun düzeltilmesine çalışılmıştır. Bu sorunlardan biri ve belki en büyüğü vakıf ve has topraklarında bazı vali ve mütesellimler ile diğer ehl-i

⁶⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 2014, s. 43 vd. Ayrıca bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987.

⁷⁰ Sicil defterinin bu sayfaları çok yıpranmıştır. Ancak fermanın ana hatları okunabilmektedir. *M.Ş.S. 185*, s. 19-20.

örf taifesinin haksız yere aşırı vergi toplamaları ve halka zulüm ve baskı yapmalarıdır. Bu duruma örnek olarak verebileceğimiz 1141 senesinde gönderilen bir fermanla özellikle Batı Anadolu sancaklarını ilgilendiren önemli bilgiler bulunmaktadır.⁷¹

⁷¹ “*Akdâ kuzzatü'l Müslimîn ulyâ vülütü'l muvahhidîn (kadı elkabı)...Mevlânâ Mağnisa kadısı zide fezailehü ve mefâhihirü'l kuzzat ve'l hükkâm (vav, vav, vav,) kadıları zidet fazlehüm tevkî-i refî-i Hümâyûn vasıl olucak ma'lûm ola ki, İftharü'l havâs ve'l mukârebeyn mutemedü'l mülûk ve'l selâtın muhtârü'l izz ve'l temkîn bilfiil Darüssaadetim Ağası olub Haremeyn'ü-ş 'Şerifeyn Evkâfı Nazırı olan Elhac Beşir Ağa dâme uluvvehü Divân-ı Hümâyûnuma arz gönderüb taht-ı nezâretinde olan evkâfdan Üsküdar'da vâkî merhum ve mağfurleha Âtik Vâlide Sultan tâbe serahâ evkâfı olan Yeni-il Türkmânı Haleb Hasırlarına tâbi reâyâ, üzerlerine edâsı lâzım gelen hukuk ve rüsûmların kanun ve defter mücebince voyvodalarına edâ eylediklerinden sonra ehl-i örf taifesi taraflarından bir dürlü müdahale olunmamak bâbında bundan akdem Hatt-ı Hümâyûn-u şevketmâkrûn ile serbestnâme verilüb âherden dâhil olunmak icâb etmez iken bâzı valiler ve mütesellimler ve mirmürân ve taraflarından adamları reayây-ı fukarayı rencide etmeleriyle fimabaad hâss-ı mezbur reayaları üzerlerine edâsı lâzım gelen rüsûm-u râiyyetleri kanun ve defter mücebince voyvodalarına edâ ve teslim ve cümle umurlarından voyvodalarına müracaat eylediklerinden sonra Haleb ve Erzurum ve Rakka ve Sivas ve adana ve Maraş ve Konya ve Kangırı ve Silifke ve Ankara ve Aydın ve Saruhan Vâlileri ve Beylerbeyileri ve Voyvodaları ve Mütesellimleri ve taraflarında adamları ve müfettişler tarafından bir ferd, oymakları ve obaları ve karyeleri içine varmayub ve resm-i yaylak ve dem-i dîde ve cürm-ü cinayet ve sair bahane ile bir akçe ve bir habbe taleb ve reayâyı rencide ve remîde eylemeyüb hâss-ı mezbur reayalarının zabt-ü rabtı ber muceb-i besîşâm (?) -ı hümâyûn voyvodalara tefviz olunmağla voyvodalarından gayrı has reayalarına kimesne duhul ve taarruz eylememek üzere mukaddemâ Hatt-ı Hümâyûn-u şevketmâkrûn ile mütevellî emr-i âlişân sadır olub hâss-ı mezbûrun konar ve göçer reayâsına hilâf-i Hatt-ı Hümâyûn müdahale olunmak icâb etmez iken hâss-ı mezbûra tâbi Şeref-bâde Mukataası aklâmından Aydın Sancağı'nda sâkin Karkın tâbi-i Ali Kethüdü nâm-ı diğer Haydar Kethüdü cemaati reayaları üzerlerine edâsı lâzım gelen halleri voyvodaları tarafından memur olunanlara edâ eylediklerinden sonra hâne-i avâriz ve sâir tekâlif-i örfiyye ve sâir talebiyle rencide olunmak lazım gelmediğinden gayrı hâne-i avâriz icâb eder emlakleri dahi yoğiken cemaat-i mezbure reayalarının üzerlerine üç aded hâne tahmil ve livây-ı mezbur ahalişi birbirleriyle yek-dil ve hâne-i avâriz ve sâir vâkî olan tekâlifi bizim ile maan eda etdik deyu cemaat-i mezbure reayalarını teaccir ve tazyik eylediklerinden ekseri perişan ve bâkileri dahi perakende olmağla müttehi ve mâl-ı hassa kesr ve noksan tertib edeceği nümâyan olmağın mübaşir tayin olunub fimabaad cemaat-i mezbure reayaları üzerlerine edâsı lâzım gelen rüsûm -u râiyyetlerin kanun ve defter mücebince hâss-ı mezbur voyvodaları tarafından cümleten memur olanlara edâ eylediklerinden sonra ehl-i örf taifesi vâli-i vilâyet tarafından ve taraf-ı âherden hâne-i avâriz ve sâir tekâlif-i örfiyye vezaiif talebiyle vücha mine'l vücûh müdahale ve taarruz etdirilmeyüb serbestnâme-i hümâyûn ve hatt-ı şerif-i şevketmâkrûn mücebince hâss zâbitleri serbestiyet üzere zabt etdirilüb hilâf-ı serbestnâme-i hümâyûn bazı bahane ile bir akçe ve bir nesnelerin ahz olunmuş ise marifet-i şer' ile mübaşir-i merkum marifetiyle bades-sübüt gerü ashabına istirdad olunub taaddi ve tasalluta cesaret edenlerin taaddileri men ve ref' olunub muceb-i Hatt-ı Hümâyûn serbestiyetle zabt-ü rabıtları voyvodalarına tefviz olunmağla voyvodalardan gayrı bir ferd müdahale ve taarruz eylemeyüb ve ehl-i örfün rencideleri sebebiyle perakende ve perişan olan cemaat-i mezbure reayaları*

Lâle Devri'nin Bitiminde Batı Anadolu'ya Bir Bakış: Aydın Muhassılı Damat
Abdullah Paşa Yönetiminde Manisa

1728 senesinde Dârüssa'âde Ağası ve aynı zamanda Haremeyn-ü'ş-şerifeyn (Kutsal Şehirler Mekke-i Münevvere ve Medine-i Mükerrerme) Evkafı Nazırı olan Elhac Beşir Ağa, Divân-ı Hümayuna arz göndererek nezareti altında bulunan vakıflardan Bursa'daki Emir Sultan ve II. Murad vakıflarının reyalarından bazı konar-göçerlerin vergileri ödemek konusunda sıkıntıya düştüklerini ifade ederek dışarıdan reâyâyâ müdahalede bulunulduğundan şikâyet etmiştir. Bu konu üzerine Manisa ve Menemen kadılarına hitaben yazılan fermanda durum şöyle anlatılmaktadır:

“...Bursa'da vâkî hazret-i Emir sultan ve Merhum Sultan Murad Hân-ı Sâni evkafları olan Seküğü ve Baban yörükleri perakendesinden Mağnisa nahiyesinde Şemaret ve Kuru ve Uzun Hasanlı ve Kabağağaç nam karyelerde mütemekkin vakıf reyâları mâzur-el-kalem ve maktû'-ül fiham min külli vücûhu seride olub aşar-ı şer'iyye ve rüsûmât-ı örfiyeleri vakıf zabitlerine ve emr-i âlişânım vârid olan tekâlifî zabta memur olanlara zâbitleri ma'rifetiyle edâ eyledikten sonra âherden duhul ve taarruz olunmamak bâbında evâmîr-i aliyye sâdır olmuş iken memlehası emin olanlar hariç kasabada olub devesi olanlardan on dörder tuman hariç ikişer tuman karyelerde olan hariç reyadan on altışar tuman hariç ikişer tuman olub vakf-ı şerife reyalarına müdahale etmez iken birkaç seneden beru vakıf reyâlarına taaddi ve sizler Saruhan sancağında mütemekkinsiniz mirî için akçe veregelen tuzlanın deyu günâ gûn cevri ve eziyet ve hilâf-ı kanun-u kadim akçe talebiyle rencide ve remîde ve vakf-ı şerif reâyâ fukarasının perişanlıklarına bâis olmalarıyla evkaf-ı mezkûre reyalarının kadimden olageldiği üzere üzerlerine edâsı lâzım gelen rüsûm-u râiyyetleri cânib-i vakf-ı şerife ve emr-i âlişânım vârid olan tekâlif-i cümle memur olanlara zâbitleri ma'rifetiyle edâ edegeldiklerinden sonra emin-i mezbur tarafından akçe veren vekilin tuzlalığı deyu âher bahane ile bir dürlü rencide ve taaddi etdürmeyüb serbest-dîde üzere taraf-ı rıf'atleri zabt-ü rabt etdirülüb emin-i merkumun ve âherin bi veçh-i taaddileri men ve ref' olunmak

mübaşir-i merkum marifeti ve marifet-i şer' ile kadim yerlerine kanun üzere iskân olunmağla ihtimâm olunmak bâbında emr-ü şerifim ricasına ilâm etmeğin imdi vech-i meşrûh üzere amel olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Mübaşir-i mezbur vardıkda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yafte-i sâdır olan fermân-ı celil-i aziz-ü'ş-şan mazmun-u münîfi üzere amel olasız alâmet-i şerifime i'timâd kulasız.

Tahrîren fî yeymüs'sâni ve'l işrin min Şevval-i Mükerrerrem sene ahda ve erbain ve miye ve elf (21 Mayıs 1729). "M.Ş.S. 185, s. 58/3 - 59/1.

bâbında emr-i şerifim ricasına ilâm eylediği ecilden. İmdi, vech-i meşrûh üzere amel edüb fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur. Ve Buyurdum ki,

Bu bâbda sâdır olan fermânım üzere amel edüb lâzım gelen rusûmatların kanun ve defter mücebince evkaf-ı mezbure zabitlerine ve emr-i şerifimle vâkı olan tekâlîf dahi zabitleri ma'rifetiyle cümle memur eylediklerinden sonra hilâf-ı kanun ve mugayir-i emr-i âlişânım tarafından akçe veren vekilin tuzlanın deyu âher bahane ile evkaf-ı mezbure reayâsını rencide ve taaddi ettirmeyesün. Şöyle bilesün alâmet-i şerifime i'timâd kılâsın. Tahrîren fi'l yevm-ü's-sânî ve'l işrin min şehr-i Cemâziyel-âhır sene erbain ve miye ve elf (3 Şubat 1728) Kostantiniyye el-Mahrûse”⁷²

Anadolu Kaim-makamı Elhac Ahmed Paşa tarafından Manisa kadısı ve bölgedeki âyân ve voyvodalara hitâben Cemaziyel-âhır 1142 (Aralık 1729)'de “*Rakka firarilerinden Musacalu ve tevabii aşiretinin bir ferdi geri kalmamak üzere eyâlet-i Anadolu'da buldukları yerlerden ihraç ve getirüb Rakka eyaletine teslim*” edilmesi hususunda bir buyruldu yazılmıştır.⁷³ Buyrulduca, Rebiyülahir ayında Anadolu içlerinde yayılmış olarak bulunan göçebe aşiretin toplanarak Kütahya sancağı askeriyile, Akşehir mutasarrıfının da yardımıyla Antalya'ya getirildiği ancak bir kısmının bu esnada firar ettiği anlatıldıktan sonra Kütahya'dan yola çıkan askeri birliklerin Manisa civarına doğru takiple görevli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, bu görev sırasında askerin ihtiyacı olan zahirenin karşılanması ve söz konusu aşiret mensuplarının bir araya toplanması konusunda yardım edilmesi istenmektedir.⁷⁴

Evasıt-ı Receb 1142 (3 Şubat 1730) tarihiyle Rakka firarileri ile ilgili Aydın Muhassılı Abdullah Paşa, Akşehir sancakbeyi, Aydın, Saruhan ve Paşa Hanı kadıları, dergâh-ı muallâ gediklilerinden Mehmed, mukataa zabitleri, kethüdaları, yeniçeri zabitler ve vilayet âyanına hitaben yazılan diğer bir fermanda ise, Rakka ahalisi olan konar – göçer cemaatlerine yerleşik hayata geçmeleri amacıyla Rakka civarında toprak verildiği ve buradan ayrılmamaları koşuluyla her türlü yardımın sağlanması hakkında çalışma yapıldığı belirtilmektedir. Ancak buna rağmen bu aşiretlerden avârız hesaplarındaki yanlışlığı öne süren Musacalu, Cellioğlu, Keçülü, Tanburculu, İncilü, Hacı, Caferlü kabileleri ve Kanta Hüseyin Cemaati ahalipleri bulunmaları gereken

⁷² M.Ş.S. 185, s.65/2

⁷³ M.Ş.S. 185, s.77/3

⁷⁴ M.Ş.S. 185, s.77/3.Konu ile ilgili Ferman evasıt-ı Muharrem 1141 (Ağustos sonları 1728) tarihini taşımaktadır ve Akşehir, Kütahya, Karahisar-ı sâhib sancaklarına gönderilmiştir. Fermanın bir sureti Manisa şer'iyye sicillerine kaydedilmiştir. M.Ş.S. 185, s. 78/1

Lâle Devri'nin Bitiminde Batı Anadolu'ya Bir Bakış: Aydın Muhassılı Damat
Abdullah Paşa Yönetiminde Manisa

topraklardan firar ederek Aydın ve Saruhan sancakları ile Hasan Paşa Hanı taraflarına göç etmişlerdi. Bu tarz hareketlerin ülke genelinde yönetim zaafiyeti doğuracağı belirtilerek adı geçen cemaatlerin yerlerine döndürülmesi istenmekteydi.⁷⁵

Yukarıda Divân-ı Hümâyuna akseden şikâyetlerle ilgili kısımda sözünü ettiğimiz konargöçer sepetçi reayası ile ilgili ferman üzerine Aydın ve Saruhan Muhassılı Abdullah Paşa tarafından gönderilen buyruhduda reayaya zulmeden subaşının görevden alınıp yerine yeni bir subaşı tayin edildiği görülmektedir. Buyruldu Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın yetkilerinin ne kadar geniş olduğunu ve Muhassıllık idaresi altındaki topraklardaki timar ve zeametle ilgili konulara da müdahale edebildiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Buyruldu metni şöyledir:

“Hâlâ Medine-i Mağnisa'da Seccade-nişîn-i şerif izzetlü efendi hazretleri zîdet fezailehû hâlâ taht-ı hükûmetinizde vâkî Sepetçi reayâları dîvân-ı hümâyûna arzuhal edüb bunların zâimleri olan Mustafa nâm zâim kendisi zabt-ü rabt eylemediğinden gayrı üzerlerine zulemâdan (ismi yazılmamış) nâm kimesneyi subaşı nasb ve tayin ve ol dahi kanun ve defter mücebince hukuk ve resimleri almayub ziyâde zulüm ve taaddi eylediğın bildürmeleriyle subaşıy-ı mezbur ref' ve âher müstakim ve dindar subaşı tayin edilmesi için fermân-ı âli vârid ve tarafından subaşı nasb ve tayin ve tarafımızdan buyruldu iltimas eylemekle ol bâbda buyruldu tahrir ve isdar ve (ismi yazılmamış) ile irsal olunmuşdur. İnşallah-u Teâlâ vusûlünde (gerekdir ki,) reayây-ı mezburların mukaddemâ üzerlerine subaşı olan Mustafa bâ-fermân-ı âli ref' olunmağla merkuma müdahale etdürmeyüb ve hâlâ zâimleri tarafından nasb olunan Subaşılârina yedinde olan temessükü muccebince zabt ve hukuk ve rüsumları tahsili ve kanun ve defterden ziyade bir akçe ve bir habbelerin aldurmayub sâdir olan fermân-ı âli ve mucceb-i buyruldu birle âmil olasin deyu buyruldu. Tahriren fî Muharrem sene 1143 (Temmuz 1730)

*Vekil-i mezbur Mehmed Ağa'nın yedinde olan memul temessük ve fermân-ı âli ve Abdullah Paşa hazretleri tarafından vârid olan buyrulduy-u şerif muccebince taiife-i mezburenin (sepetçi reayâsı) üzerlerine ağa nasb olub yedine mürasele tahrir ve yedine verilmişdir kayd şüid.*⁷⁶

⁷⁵ M.Ş.S. 185, s.90/2, 91/1.

⁷⁶ M.Ş.S. 185, s.113/1-2.

8.İhtida

Manisa şer'îye sicillerinde rastladığımız bir ihtida ilâmı şöyledir:

“*Suret-i İ'lâmdır*

Mâruz-u devletleridir ki,

Medine-i Mağnisa kazasına tâbi Horos Karyesinden Marko oğlu Marof Dimitri nâm zimmî sulb-i kebire kızı Sofya nâm mürtede selefimiz zamanında İslâm'ı kabul ve kelime-i şehadet getirdiği vech-i meşrûh üzere sabit ve hüccet-i şer'îye olunub şer'an İslâm'ı kabul edince itlak olunmayub habsi icab ettiği şer'an habsine emir olunmuş iken merhum Mütesellim Elhac Mustafa Ağa'nın kethüdası Elhac Ali Ağa hilâf-ı şer'i mezbureyi itlak ve hâk-i pâ-yı devletlerine azîm olmağla husus-u mezkûr amme-i din olub hasbin Allah-u Teâlâ mezkur Ali kullarına tenbih ve mürte-i mesfürenin İslâm'ı kabulü aşikâr oluncaya değin habs olunub itlak olunmamak bâbında taraf-ı âlilerinden buyrulduyu şerif ihsan buyurulmak bâbında emr-ü fermân devletlû semahatlû Sultanım hazretlerininindir. Tahriren fi'l gurre-i Şevval sene isnâ ve erbain ve miye ve elf (1142 Şevval Gurre-i-1730 Nisan ortaları) ”⁷⁷

Konu hakkında çok geçmeden (5 Şevval 1142-23 Nisan 1730 tarihinde) Aydın ve Saruhan Muhassılı Abdullah Paşa tarafından bir buyruldu gönderilmiştir. Buyrulduda Manisa Kadısına hitaben “...İlâmınız mücebince mürtede-i mesfur İslâm'ı kabul edinceye değin ma'rifet-i şer' ile bir sâlih ve mütedeyyin imam menziline habs olunub mademki, İslâm'ı kabul etmedikçe itlakından ittikâ oluna deyu buyruldu. Tahriren fi 5 Şevval sene 1142”⁷⁸ ifadeleri yer almaktadır.

9. Manisa Musevî Sıbyan Mektebi Muallimi Yahudi'nin Şikâyeti

7 Şubat 1728 tarihli ve Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve Manisa Kadısına hitaben yazılmış bir fermanla Manisalı bir Yahudi'nin şikâyetiyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Yahudi Sıbyan Mektebi muallimi olan bu zimmî arzuhalinde evini sadece tamir etmesine ve gösterişten uzak bir şekilde yaşamaya gayret etmesine rağmen bazı kimselerin yeni ve ihtişamlı bir ev inşa ettiği iddiasıyla kendisini kadıya şikâyet ettiklerini belirtmektedir.⁷⁹

Konuya ilişkin bir buyruldu çıkaran Muhassıl Abdullah Paşa, daha ayrıntılı bir tablo çizmektedir. Muhassıl Paşa, bir mübaşir göndererek durumu yerinde tespit ettirmiş ve yapılan işin sıradan bir tamirat olduğunu hiç kimseye

⁷⁷ M.Ş.S. 185, s. 93/2.

⁷⁸ M.Ş.S. 185, s. 93/4.

⁷⁹ 7 Zilhicce 1142 tarihli buyruldu metni için bkz. M.Ş.S. 185, s. 100/2.

zararı olmadığını, Yahudi Musa'ya eziyet edilmemesini emretmiştir.⁸⁰ Anlaşılan Yahudi Musa'nın evini tamir etmesi ve evinin dikkat çekecek kadar güzel olması etraftaki bazı hasetçilerin kıskançlıkla onu gereksiz yere şikâyet etmelerine neden olmuştur. Bilindiği gibi Osmanlı ve İslam hâkimiyetindeki yerlerde yaşayan gayri-Müslimlerin dinî yapılarını tamir edebilmek için izin almaları şarttı. Bu izin doğrudan fetva ile verilir ve tamirata dair izin verilirken bu fetva gerekçe gösterilirdi. Genellikle de tamirat öncesi bahse konu yapıda bir ön inceleme yapılır, binanın yeniden inşa edilmediğine kanaat getirildikten sonra bu husus merkeze iletilirdi.⁸¹ İkametgâhlarına gelince, Zimmilerin evlerinin Müslümanlarınkinden yükseklik ve renk olarak farklı olması gerektiğine dair kural Osmanlı Devleti'nde titiz bir şekilde uygulanmış, zaman zaman bu konuda fermanlar çıkartılmıştır. Bu fermanlardan III. Selim'in fermanı dikkate değerdir. III. Selim zimmilerin evlerinin siyaha boyanmasını, Müslümanlarınsa evlerini siyaha boyamamalarını böylece zimmilerin evlerinin ayırt edilmesini istemiştir. Hatt-ı Hümayuna göre bu evlerin Müslümanların evlerine bakan pencereleri de olmayacaktır. Müslüman olmayan reayanın evlerini izinle tamir ettirmeleri gerektiğine dair bir kayıt yoktur.⁸²

10. Kaybolan Gayrimüslim Çobanlar

1730 yılı içerisinde meydana gelen bir olayda Manisa'ya bağlı Ahmed Şah adlı köy yakınlarındaki Abdurrahman Ağa suyu adı verilen dere kenarında çevreden gelen ihbarlar üzerine keşif yapılmıştır. Yapılan tetkikatta başıboş vaziyette bulunan çok sayıda koyun ve birkaç at ve tay bulunmuştur. Bu sürüyü tanyanların şهادetiyle üç zimmî çobanın kaybolduğu anlaşılmıştır. Bovan Pordan, Bamko Pordan ve diğer İstiranco Bovan adlı gayrimüslim çobanların olay yerinde bulunan mal ve eşyaları emin-i beytü'l mal Mehmet Ağa'ya teslim edilmek üzere kayda geçirilmiştir. 12 Muharrem 1143 (28 Temmuz 1730) tarihinde hazırlanan deftere göre,

Bamko Pordan'ın 71 baş koyunu, bir kısrağı ve bir doru atı vardı. Bamko Pordan'ın Dimitri adlı çoban ile diğer kayıp çobanlarda ortak malından alacağı

⁸⁰ M.Ş.S. 185, s. 101/1.

⁸¹ Bkz. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990, ss. 35-39.

⁸² Gül Akyılmaz, "Tanzimat'tan Önce ve Sonra Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü" *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı II*, 2001, 38(671); Mehmet Akman, "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Tarihindeki Yeri", *İLAM Araştırma Dergisi*, c.1, sayı:2 (Temmuz-Aralık 1996), ss.133-144.

da bulunuyordu. Bu para da 98 guruştı. Orada bulunan diğer koyunlardan 121 baş ise Mektenes oğlu Milan adlı bir zımmiye aitti Bunlar da Beytülmal Eminine teslim edilmişlerdir. Yapılan tetkikatta Valkov adlı bir kişi kayıp çobanlardan İstiranco'nun babası olduğunu iddia etmiş, doğru söylediğinin anlaşılması üzerine dört baş koyun, bir tay, bir doru kısarak kendisine teslim edilmiştir.⁸³

Sonuç

Sonuç olarak şu söylenebilir ki, şer'iyye sicilleri incelendiğinde Batı Anadolu'nun 1728-1731 yıllarını içine alan ve Lale devrinin son yıllarını kapsayan bu döneme ait sosyo-ekonomik durumu çalkantılarla doludur. Kurumlar klasik dönemden oldukça farklı bir işleyiş göstermektedir. Bölgede devlet otoritesini mütesellim ve voyvodalar yardımıyla Aydın ve Saruhan muhassılı temsil etmektedir. Timar sisteminin klasik dönemdeki güçlü idareciler çıkarıcı yapısı artık yoktur. Sancakbeyleri ve Alaybeylerinden pek söz edilmez olmuştur. Hatta Anadolu valisi bile eşkiya takibi veya göçebe aşiretlerin kendi yurtlarına döndürülmesi için yetkilendirildiğinde merkezden gelen fermanla Aydın ve Saruhan Muhassılından destek almak durumundadır. Ancak daha önce olduğu gibi Anadolu Valisine gönderilen imdadiyeler altı aylık dönemler için tevzi defterlerine kaydedilmektedir. Kendi hiyerarşik yapısı içinde timar sistemi devam etse de bu hiyerarşinin yönetim mekanizmasındaki yetkileri timar ve zeamet bölgeleriyle sınırlı kalmıştır. Buna karşılık padişah ve ailesine ait has topraklarının, vakıflarının, mukataalarının, saray ve devlet erkânına ait diğer gelir kaynaklarının kontrolü, vergilerin toplanması işi Muhassıllık tarafından yapılmaktadır. Avarız, nüzul, imdadiyeler gibi vergilerin nasıl toplandığı, nerelerde kullanıldığı merkez-taşra ilişkilerinde bu vergilerin ne kadar önem kazandığı sicillere akseden belgelerden anlaşılmaktadır.

Şer'iyye sicillerine ve kısıtlı kaynaklara başvurarak yaptığımız bu çalışmamız elbette ki yeterli değildir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılacak çok geniş kapsamlı incelemelerle henüz yeterince aydınlatılmamış XVIII. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'su hakkında yeni bilgilere ve sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

⁸³ M.Ş.S. 185, 113/2

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

B.O.A. Evkaf Defteri 111. No. 23769.

Manisa Şer'iyeye Sicilleri

M.Ş.S. 185

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akman, Mehmet, “Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Tarihindeki Yeri”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c.1, sayı:2 (Temmuz-Aralık 1996), ss.133-144.

Akyılmaz, Gül, “Tanzimat'tan Önce ve Sonra Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü” *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı II*, 2001, 38(671)

Çelik, B. -, Demir, T., *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No:34 ,2010 .

Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990.

Genç, Serdar, *Lâle Devrinde Savaş: İran Seferinde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul, 2013.

Hafız Hüseyin Ayyansarayî, *Vefeyât-ı Selatin ve Meşahir-i Ricâl*, Haz, F.Derin, İstanbul, 1978

Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 2014.

Karahasanoğlu Selim, ““The Tulip Age Under Consideration: A Review Of Can Erimtan 'S Ottomans Looking West?””, *International Journal of Turkish Studies*, vol.16, pp.128-130, 2010.

Karahasanoğlu Selim, “Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vâizi İspirizâde Ahmed Efendi Ve Terekesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.24, ss.97-128, 2010.

Karahasanoğlu Selim, “Osmanlı Tarih yazımında “Lale Devri”: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, ss.129-144. 2008.

Karahasanoğlu Selim, “Yanlış Zamanda Yanlış Adam?: Feyzullah Efendi,””, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt.3, ss.843-847, 2005.

Karahasanoğlu Selim, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takrîri Binyüzkırkûç’de Terkîb Olunmuştur”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, ss.179-187, 2009.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. III, İstanbul, 1996.

Mehmet Arif, “Silsile-i vukuat-ı Devlet-i Aliyyede zaptedilmeyen 1142 Senesi Hâdisatı”. *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* c. I, s. 53 - 64, 258 - 264, 309 - 315, ve. III, s. 1024 - 1030.

Nagata, Yuzo, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine bir İnceleme*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul,1987.

Şem'dâni-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi Mür'i-t Tevarih, Tarihi, Haz. M. Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976

Telci, Cahit, “Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) Senesinde Zabtedilen Muhallefâtı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15 (1), 2015, ss.199-219.

Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.,C.I., Ankara, 1983.

Uluçay, M. Çığatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

Uluçay, M. Çığatay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1944.

Uluçay, M. Çığatay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1955.